

Uzbekistan is an integral part of global migration processes

Rakhbar MURTAZAEVA¹

National University of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2020
Received in revised form
15 November 2020
Accepted 30 November 2020
Available online
15 December 2020

Keywords:

Global migration processes
Internal and external
migration
Negative consequences
Remittances
Measures
Mechanism
Migration authorities

ABSTRACT

The article reveals the current participation of the Republic of Uzbekistan in global migration on the basis of official documents and statistics. The role of Russia in the labor migration of Uzbeks, cooperation between the two countries, new measures have been identified. The pros and cons of labor migration are justified. In the article, the author expresses his attitude to the process of feminization in migration. It is analyzed that Uzbekistan, as an integral part of the world community, is actively involved in labor migration.

At the same time, it was noted that a system of employment has been created in the country, and the decisions taken in this regard are given.

2181-1415/© 2020 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ўзбекистон – жаҳон миграция жараёнларининг ажралмас қисми

Калил сўзлар:

Жаҳон миграция
жараёнлари
Ички ва ташқи миграция
Салбий оқибатлар
Пул жўнатмалари
Чора-тадбирлар
Механизм
Миграцияни бошқарув
органлари.

АННОТАЦИЯ

Мақолада расмий хужжатлар, статистик маълумотлар асосида ҳозирги даврда Ўзбекистон Республикасининг жаҳон миграция жараёнларида иштироки очиб берилган. Ўзбекистонликларнинг меҳнат миграциясида Россияни ўрни, иккала давлатлар ўртасидаги ҳамкорлиги янги чоратадбирлар белгиланганлиги кўрсатилган. Меҳнат миграциясининг ижобий ва салбий томонлари асослаб берилган. Мақолада муаллиф миграциясидаги феминизациялашуви жараёнига ўз муносабатини билдирган. Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятининг ажралмас қисми сифатида меҳнат миграциясида фаол иштирок этётганлиги таҳлил этилган.

---

¹ Doctor of Historical Sciences, Professor, National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

---

Шу билан бир қаторда республикада аҳоли бандлигини таъминлаш борасида тизим яратилганлиги қайд этилган ва бу борада қабул қилинган қарорлар келтирилган..

Узбекистан - неразрывная часть мировых миграционных процессов

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Мировые миграционные процессы
Внутренняя и внешняя миграция
Негативные последствия
Денежные переводы
Мероприятия
Механизм
Органы управления миграцией

В статье на основе официальных документов, статистических данных, раскрывается участие Республики Узбекистан в мировых миграционных процессах. Показано место России в трудовой миграции узбекистанцев, сотрудничество двух государств, а также намеченные новые направления в данной проблеме. В статье обоснованы положительные и отрицательные стороны трудовой миграции, отношение автора статьи к феминизации трудовой миграции.

В целом подчеркивается то, что Узбекистан как полноправный член международного сообщества, является активным участником трудовой миграции.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ.

Мазкур мақолада тадқиқот методологияси сифатида замонавий фан ривожланишининг қонуний тенденцияси бўлмиш фанлараро ёндашув усулидан фойдаланилган. Тарих ва демография соҳавий билимлардаги алоқадорлиги, уларни тизимлашириш, бир-бирига боғлаш, муайян шаклга солишга имконият берди. Мақолада шу билан бир қаторда анализ, синтез, таққослаш, умумлашириш усуллардан фойдаланилган.

МАВЗУНИНГ ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ.

Ҳозирги замонда демографик омил иқтисодий, ижтимоий, миллий соҳаларга бевосита таъсир кўрсатиб келмоқда. Бу борада демограф, иқтисодчи мутахассислар томонидан ўтказилаётган тадқиқотлар эътиборга сазовор бўлиб, мунтазам олиб борилмоқда.

Сўнгги йилларда фанлараро ёндашув асосида ривожланиб бораётган тарихий-демографик илмий йўналишида олиб борилаётган изланишлар долзарб ва давр эҳтиёжидан келиб чиқсан ҳолда ёзилган.[1]

Ёш олимлар томонидан тарихий-демографик жараёнларнинг турли қирралари ўрганиб келинмоқда.[2]

Тарихий-демографик йўналишида ўтказилган халқаро илмий-амалий анжуманлар ҳар иккала соҳа вакиллари томонидан ташкил этилиб, катта қизиқиш уйғотган.[3]

АСОСИЙ ҚИСМ.

XXI глобаллашув аслида миграция жараёнлари ўзининг энг юқори чўққисига етмоқда. Миграция алмашинуvida дунёдаги деярли барча давлатлар иштироқ этмоқда. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг эксперталари таҳлилига кўра, келгуси

15 йилда хозирги халқаро мигрантларни 232 миллионига яна 30 миллион киши қўшилади.

Мигрантларнинг ўз ватанлари ривожига ҳисса қўшишларининг энг сезиларли шаклларидан бири пул жўнатмаларидир. 2014 йилда ривожланаётган мамлакатларга ўтказилган пул маблағлари ҳажми 435 млрд. АҚШ долларига етди, бу рақам мазкур мамлакатларни ривожлантириш мақсадида бериладиган расмий ёрдам ҳажмидан уч ҳисса ошиб кетди (пандемиягача бўлган даврда).

Мигрантларнинг ўз ватанларига жўнатмалари Хитойдан бошқа барча ривожланаётган мамлакатлардаги тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг умумий ҳажмидан анча ортди.

Эмиграциянинг асосий сабаблари демография ва иқтисодиётга боғлиқ бўлиб келмоқда. Оҳирги 25 йилда жаҳон аҳолисининг сони 2 миллиард кишига ортди – 1990 йилдаги 5,3 миллиарддан 2015 йилда 7,3 миллиардга, 2019 йилда 7,7 миллиардга етди. Жаҳон аҳолиси сонининг ўсиш суръати пасайгани билан, ҳали ҳам йилига 81 миллион кишига ортиб бормоқда. 2030 йилга бориб, 2015 йилдан кейинги ривожланиш соҳасидаги дастурни амалга оширишни якунлаш кўзда тутилган пайтда Жаҳон иқтисодиёти тахминан 8,4 миллиард кишини кун кечириш учун керакли воситалар билан таъминлашига тўғри келади. Европа бундан мустасно, у ерда 2030 йилга борганда аҳолиниг умумий сони 1% дан камроқ пасайиши тахмин қилинмоқда, бошқа барча минтақаларда яқин 15 йилда аҳоли сонининг камида 10% ўсиши кутилмоқда. Узоқ давр мобайнида энг қашшоқ ва энг кам ривожланган қитъа бўлмиш Африка ҳиссасига аҳоли мутлақ ўсишининг энг юқори даражаси бўлган 40 % дан ортиғи тўғри келади. 2030 йилга бориб ушбу қитъада Ер юзи аҳолисининг деярли $\frac{1}{5}$ қисми истиқомат қиласи.

2015-2030 йилларда бутун дунёда 2,1 миллиард бола туғилади, бу олдинги 15 йилда туғилган болалар умумий сонидан икки фоиз кўпdir. Ушбу болаларнинг тахминан ярми Осиёда туғилади [4].

Глобал ўзгаришлар натижаси бўлмиш миграциянинг ўзи мигрантларни қабул қилувчи жамиятларда ҳам, мигрантлар манбаи бўлган жамиятларда ҳам келгуси ўзгаришларни рағбатлантиради. Шу тариқа, Европа мамлакатларида аҳоли сони ўсиши кўпроқ мигрантлар ҳисобига бўлади, чунки ушбу мамлакатларда туғилиш даражасининг пастлиги натижасида маҳаллий аҳолининг қариб бориши тобора тезлашаверади.

Кейинги йилларда миграция соҳасида муаммонинг ўта мураккаб ва ўткирлигидан далолат берувчи кўплаб халқаро ҳужжатлар қабул қилинди. Ушбу ҳужжатлар муҳожирлар ҳаётини бирмунча енгиллаштирган бўлса ҳам, вазиятни ўзгартира олмади. Миграция аввалгидек ўсиб, муаммолар эса кескинлашиб бормоқда. Ҳозир бутун дунёда турли миграция оқимлари кузатилмоқда, энг сезиларларни Жанубдан Шимолга ва Шарқдан Фарбга қараб содир бўлмоқда. Кўплаб инсонлар хавфсиз жойларда яшаш ва иш топиш илинжида ўзга юртларга интиладилар. Улар туғилиш камайиб, аҳоли қариб бораётган ва натижада меҳнат ресурслари керак бўлган бой ҳудуд -ларда bemalol яшашга умид қиладилар. Аҳолининг бир қисми, айниқса қуролли тўқнашувлар ҳудудларидағи аҳоли доимий яшаш жойларидан ҳайдалмоқда. Айни бир вақтда, шуни таъкидлаш лозимки, миграция машақатларига қарамай, аҳолининг кўчиши доимо ривожланишнинг тарихий йўлдоши бўлиб келган.

Аммо кейинги йилларда миграция кўпроқ тартибсизликлар, тўқнашувларга сабаб бўлмоқда.

Аҳоли миграциясининг замонавий тамойиллари қўйидагича:

Биринчи тамойил: миграция ҳажмининг ошиши ва географияси кенгайиши.

Иккинчи тамойил: мигрантларнинг янги турлари пайдо бўлиши, уларнинг ижтимоий-маданий хусусиятлари мураккаблашуви. Уларнинг пайдо бўлиши биринчи навбатда меҳнат бозорлари глобаллашуви ва меҳнат мигрантларининг тез қўпайиши билан боғлиқ.

Учинчи тамойил: миграциянинг феминизациялашуви. Мигрантларнинг 47,5% и – аёллар. Феминизациялашувнинг энг муҳим тамойили шуки, аёллар кузатиб борувчи шахс сифатида эмас, тирикчилик воситаларининг асосий топувчиси сифатида миграция қиласидар.

Тўртинчи тамойил: миграциянинг дунёдаги ижтимоий ўзгаришлар омили сифатидаги таъсири. Миграциялар билан ижтимоий ўзгаришлар орасидаги ўзаро алоқа аввалги барча тарихий босқичлардагига нисбатан анча чуқурлашди, миграция жараёнларининг ўзи эса мигрантларни оладиган ва қайтарадиган жамиятлардаги ижтимоий ўзгаришларнинг асосий сабаб ва омилларидан бири бўлиб қолди.

Халқларнинг қўчиб юриши доимо тараққиётнинг тарихий йўлдоши бўлиб келган. Жамият ривожланган сайин миграция ҳаракати ижтимоий-иктисодий зарурат бўлиб бориши ва кучайиши одат тусига кириб қолган.

Миграциялар ўта мураккаб ижтимоий жараён бўлиб, халқларнинг ижтимоий-иктисодий, маданий ҳаётининг кўп соҳаларини ўз ичига олади. Бу жараён фақат алоҳида мамлакатлардагина эмас, бутун оламда ҳам аҳоли сони ўсиши суръатига, этник таркиб ўзгаришига сезиларли таъсир ўтказади.

Глобаллашув шароитидаги фаол миграция ҳаракатлари Ўзбекистоннинг бу жараёнларда жаҳон ҳамжамиятининг тўла ҳуқуқли аъзоси сифатида қатнашишига ёрдам берди.

Аҳоли бандлиги соҳасидаги давлат сиёсати қўйидаги тамойилларга асосланади:

- меҳнат қилиш ва ишни эркин танлаш ҳуқуқини амалга оширишда барча фуқароларга жинси, ёши, ирқи, миллати, тили, ижтимоий келиб чиқиши, мулкий аҳволи ва мансаб мавқеидан, динга муносабати, эътиқодидан, жамоат бирлашмаларига мансублигидан, шунингдек ходимларнинг ишчанлик жиҳатларига ҳамда улар меҳнатининг натижаларига боғлиқ бўлмаган бошқа ҳолатлардан қатъи назар тенг имкониятларни таъминлаш;

- кишиларнинг меҳнат ва тадбиркорлик ташаббусларини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, уларда меҳнат қилиш ва ҳаёт кечиришда муносиб шароитларни таъминлайдиган унумли ва ижодий меҳнат қобилиятини ривожлантиришга қўмаклашиш;

- меҳнат қилишнинг ихтиёрийлиги;

- иш билан таъминланиш соҳасида ижтимоий кафолатлар бериш ва аҳолини ишсизлиқдан ҳимоя қилишни таъминлаш;

- ижтимоий ҳимояга ўта муҳтож ва иш топишда қийналаётган фуқаролар учун мавжуд иш жойларини сақлаб қолаётган ва янги иш жойларини яратадиган иш берувчиларни рағбатлантириш;

- иш билан таъминлаш соҳасидаги тадбирларни иқтисодий ва ижтимоий сиёсатнинг бошқа йўналишлари билан мувофиқлаштириш;

- аҳолини иш билан таъминлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш, амалга ошириш ва уларнинг бажарилишини назорат қилишда давлат органлари, касаба ўюшмалари, ходимларнинг вакиллик органлари ва иш берувчиларнинг ўзаро ҳамкорлиги;

- аҳолини иш билан таъминлаш муаммоларини ҳал қилишда давлатларо ҳамкорлик.

Миграция мамлакатдаги ижтимоий ислоҳотлар ва тараққиёт омили бўлибгина қолмасдан, айни пайтда у доимий назоратни талаб қилувчи кўплаб муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда.

Глобаллашув шароитида жаҳон меҳнат бозорлари шаклланиши фаоллашди, бу эса аҳолининг меҳнат миграцияси воситасида амалга ошмоқда. Ҳозирги шароитда ҳалқаро меҳнат миграцияси жаҳон иқтисодиётининг ажралмас таркибий қисми бўлиб қолмоқда.

Ўзбекистон иш кучи юборувчи томон бўлгани учун ушбу жараёнларда фаол қатнашмоқда. Ҳозирги пайтда мамлакатимизда ташқи меҳнат миграцияси энг кучли миграция оқими бўлиб турибди.

Масалан, 2016 йилда 13 700 дан зиёд Ўзбекистон фуқаролари Европа Иттифоқи давлатларида расмий яшаб келмоқда. Улардан 2 272 – Чехияда, 2000 яқин – Польшада, 1900 – Швецияда, 1500-Латвияда, 1300-Италияда.[5]

2018 йилда эса Ўзбекистондан 2 593 700 одам кетган. Уларнинг 80% Россияга иммиграция қилган, 15% эса – Қозоғистонга, кам қисми – Корея ва Туркияга. Иммигрантларни энг кўп қисми Самарқанд, Андижон, Фарғона ва Наманган шаҳарларига тўғри келади.

Социологик сўров натижаларининг кўрсатишича, республикамиз фуқароларининг асосий қисми бошқа мамлакатларга доимий яшаш учун кўчиб кетишга интилмайди, улар ўз уйларида яшаб, аҳён-аҳёнда вақтинчалик, мавсумий ишлашга республикадан ташқарига чиқиши маъқул кўради.

Мамлакатимиз фуқароларининг хорижда касбий фаолиятни кўрсатиш хуқуқи Ўзбекистон Республикасининг аҳоли бандлиги тўғрисидаги Қонунида (1992 йил феврал) эълон қилинган ва мустаҳкамланган. Меҳнатнинг миграция жараёнлари соҳасида ташкилий-хуқуқий негиз яратилиши Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 14 июлдаги “Ишчи кучларини четдан келтириш ва четга чиқариш масалаларини бошқариш тўғрисида”ги 353 сонли Қароридан бошланди.

Ўзбекистон аҳолиси меҳнат миграциясининг асосий сабаблари қуйидагилар:

- меҳнат билан таъминланмаганлик даражасининг юқорилиги;
- меҳнат ресурсларининг тез ривожланиши;
- меҳнат кучига бўлган талабдан таклифнинг ортиқлиги;
- бандликнинг ўзгарувчанлиги;
- иш кучининг нисбатан арzonлиги;
- тадбиркорлик омили (бирламчи сармоя) яратиш муаммолари;
- ишлаш ва тадбиркорликнинг бозорга хос кўнималарини эгаллаш истаги.

Ўзбекистон аҳолисининг ташқи меҳнат миграцияси умумий ҳажмининг ярмидан кўпи - 400-450 минг кишига яқини – Россияга тўғри келади. Бунга сабаб Россия меҳнат бозорларининг ҳажми катталиги, иш ҳақининг нисбатан юқорилиги, шунингдек, охирги пайтда миграция қонунчилигининг либераллашувиdir. Ўзбекистонлик меҳнат мигрантлари Россиянинг барча минтақаларида меҳнат

қиладилар. Улар юқори малакали мутахассисликда эмас, турар жойларда коммунал хизматлар кўрсатадилар, қурилишда ишлайдилар. Тадқиқотлар кўрсатишича, улар фаолиятининг асосий соҳалари – қишлоқ ва уй-жой қурилиши (23%), савдо-сотиқ (18%), хизматлар (19%), шунингдек, қишлоқ хўжалиги, саноат корхоналари, транспорт.

Узоқ вақт давомида Ўзбекистон меҳнат мигрантларининг аксарияти МДҲ давлатларида муваққат, кўпинча нолегал мақомда бўлганлар, лекин охирги йилларда қабул қилувчи мамлакатлар ушбу жараёнларни тартибга солиш учун анча самарали қадамлар қўйдилар.

Ташқи меҳнат миграцияси республика ички меҳнат бозори учун жуда муҳимдир, аммо уни фақат ишчи кучи экспорти ёки ички ишсизликни силлиқлаш усули тариқасида жўнгина қабул қилмаслик керак, чунки у жуда катта аҳамиятга эга. Шу билан бир вақтда мазкур жараёнлар меҳнат ресурсларининг миқдор ва сифат таркибига таъсир кўрсатади, меҳнат фаолиятининг бозор кўнкимлари ривожланишига, бир қатор ҳолатларда эса иш кучининг малакаси ошишига, ходимлар тадбиркорлиги ривожланишига ёрдам беради.

Шу билан бирга меҳнат миграцияларининг ҳаддан ташқари ўсиши салбий оқибатларга ҳам олиб боради. Ўзбекистон меҳнат бозори ташқи меҳнат миграцияси туфайли энг серғайрат ва лаёқатли аҳолини йўқотмоқда. Иш кучини тартибли экспорт қилишни кенгайтириш соҳасида давлат томонидан кўрилган чораларга қарамай, ўзбекистонликларнинг кўп қисми қабул қилувчи мамлакатларда ташкил қилинмаган тартибсиз асосда меҳнат қиладилар. Ушбу оқимларда меҳнат мигрантлари асосан ўз касб ва мутахассисларида ишлатилмайдилар, кўпинча ўз касбий билим ва малакаларидан маҳрум бўладилар. Республикадан катта миқдордаги ҳаракатчан, малакали ишчиларнинг чиқиб кетиши миллий меҳнат бозори учун муайян муаммоларни туғдиради: мутахассислар тақчиллиги ошади, саноат корхоналарини ходимлар билан таъминлашда муаммолар юзага келади. Меҳнат миграцияси республикадан умумий миграция чиқиши билан аралаш ҳолда рўй беришини эътиборга олиш лозим. Буларнинг ҳаммаси бирга қўшилиб, ҳозирнинг ўзидаёқ малакали ишчи кучи етишмаслиги муаммоларини келтириб чиқаряпти. Малакали ходимлар тақчиллиги ортиши, минглаб кишиларнинг касбий-малакавий имкониятларидан фойдаланимаслик келгусида иқтисодий соҳада ножӯя оқибатларга олиб бориши мумкин.

Бундан ташқари, нолегал чиқиб кетаётган меҳнат мигрантлари ўз давлати томонидан ҳам, қабул қилувчи давлат томонидан ҳам ижтимоий ҳимояга эга эмаслар.

Мигрантларнинг пул жўнатмалари республика иқтисодиёти тараққиётига яхшигина ҳисса қўшади. Меҳнат миграцияси ҳажмлари ошишини ҳисобга олганда, ҳозирги вақтда Ўзбекистон аҳолиси меҳнат миграциясидан тушаётган умумий иқтисодий самара 2 млрд. АҚШ долларидан ошди (пандемиягача бўлган ҳолат).

Аҳоли меҳнат миграциясининг иқтисодий самаралари:

1. Ўз оиласини боқиши учун ишлаб пул топадилар.
2. Ўз моддий аҳволларини яхшилайдилар.
3. Уй-жойларини яхшилайдилар.
4. Қимматбаҳо буюмлар сотиб оладилар.
5. Фарзандларининг ўқиши учун ҳақ тўлайдилар.
6. Кам таъминланган қариндошларига моддий ёрдам қўрсатадилар.

7. Соғлиқларини сақлаш имкониятига эга бўлдилар (даволанишга ҳақ тўлаш, керакли дори-дармон харид қилиш эга бўладилар ва хоказо.

Аҳолининг ташқи бандлиги соҳаси кўпроқ либераллашган мамлакатларда меҳнат миграциясининг сезиларли иқтисодий самараси қайд қилинди. Масалан, Мексикада у йилига 14 млрд. АҚШ долларини, аҳолиси ҳозирги кунда кўплаб халқаро меҳнат бозорларига фаол чиқа бошлаган Филиппинда 6,2 млрд. АҚШ долларини ташкил этмоқда.

Россиянинг Федерал миграция хизмати раҳбари маълумотига қўра, мисол учун, тожик мигрантларининг даромадлари Тожикистоннинг икки йиллик миллий бюджетига тенг, Россиядаги грузин мигрантларининг пул жўнатмалари эса Грузия ЯИМнинг 20% идан ортиқ. Миллий банкларнинг маълумотларига қўра, Қирғизистон мигрантларининг пул жўнатмалари мазкур мамлакат ЯИМ умумий ҳажмининг 14% ини, Тожикистонда - 20%, Молдовада - 27%, Гонгода - 31%, Гаитида - 25% ни ташкил қиласди. Хитой диаспораси ушбу манбадан Хитой иқтисодиётига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг 70% ини таъминлайди.

Ўзбекистонда меҳнат мигрантлари пул жўнатмаларининг ЯИМдаги ҳиссаси анча кам, бироқ у узлуксиз ўсиб бормоқда ва ҳозирги вақтда 10% га яқинлашиб қолди (пандемиягача бўлган ҳолат).

Жаҳон тажрибаси кўрсатишича, меҳнат мигрантларининг пул жўнатмалари ўз мамлакатлари валюта тушумларининг муҳим манбаи бўлиб хизмат қиласди, бу эса импортни, шу жумладан, янги технологияларни ривожлантириш ҳамда ташқи қарзларни тўлаш имконини беради. Улар сармоя ва пул жамғариш манбаи бўлиб, тараққиётнинг турли соҳаларига инвестиция сарфлаш имконини беради. Бинобарин, пул жўнатмалари маълум миқдорда ҳам иқтисодиётга, ҳам хусусий тадбиркорликка инвестиция манбаи бўлади, шунинг учун уларга мамлакат иқтисодий тараққиётининг реал факти сифатида қараш мақсадга мувофиқ.

Бироқ шуни тан олиш керакки, меҳнат мигрантлари ишлаб топган пуллар асосан оиланинг кундалик истеъмолига сарф бўлмоқда. Четга бориб ишлаб топилган маблағнинг инвестицион имкониятларидан ҳозирча етарли фойдаланилмаяпти. Меҳнат мигрантларининг саволларга берган жавобларига қараганда, уларнинг атиги 6-7% и ишлаб топган пулларини ишлаб чиқаришга сарфлаш ва ўз ишини ташкил қилиш ниятлари бор.

Меҳнат миграциясининг салбий оқибатлари:

1. Одатдаги турмуш тарзининг бузилиши.
2. Оилавий муносабатлар ёмонлашиши.
3. Кўпгина меҳнат мигрантларининг меҳнат имкониятларидан самарасиз фойдаланиши.
4. Энг серғайрат ва ишchan иш қучининг республикадан чиқиб кетиши.
5. Республика меҳнатга лаёқатли аҳолисининг бир қисмидан маҳрум бўлиш хавфи.

Ҳозирги вақтда республикада тадбиркорлик фаолиятига эркинлик бериш соҳасида кўп ишлар қилинмоқда, шу туфайли турли инвестицион лойиҳаларга пул ўтказмалари кўпроқ туша бошлади, бу эса янги-янги корхоналар барпо этилишига олиб келмоқда. Бир қанча мамлакатларнинг тажрибасидан маълумки, мигрантларнинг пул ўтказмаларидан инвестиция мақсадларида фойдаланиш учун давлат сарфлаётган куч-ғайрат яхши самара беради. Пул ўтказмаларидан самарали

фойдаланишда меҳнат мигрантлари ва уларнинг оилаларига кўмаклашувчи давлат дастурини ишлаб чиқиш катта наф келтириши мумкин. Бу дастурда ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва иш жойларини ташкил қилишни рағбатлантирувчи таъсирчан воситаларни яратиб бериш кўзда тутилиши лозим. Мигрантларнинг оилаларига инвестициялаш тажрибасини ўрганишларида амалий ёрдам бериш, иқтисодиётга инвестициялаш учун пул ўтказмалари имкониятларидан тўлиқ ва самарали фойдаланиш имконини берувчи етарли ва қулай механизмларни яратиб қўйиш ҳам муҳимдир. Бунинг учун меҳнат мигрантларининг инвестиция борасидаги фаолиятини банк-молия муассасалари томонидан фаолроқ қўллаб-қувватлаш, депозит қўйилмаларига пул ўтказиши рағбатлантириш, микрокредитлаш тизимини ривожлантириш, солиқ соҳасида оиласий бизнесни йўлга қўйишга қаратилган имтиёзлар жорий этиш ҳамда аҳолини инвестиция жараёнларида қатнашишга қизиқтирадиган бошқа чора-тадбирларни кўриш зарур.

Ўзбекистон Республикаси аҳолиси ва унинг фаровонлиги тўғрисидаги ишончли маълумот узоқ муддатли прогнозлар ва давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш миллий мақсадлари индикаторларини шакллантириш, меҳнат ресурслари жойлашуви ва улардан фойдаланиш жараёнларини ўрганиш, илмий тадқиқотлар олиб бориш учун муҳим пойdevor яратиш мақсадида 2019 йил 5 февраль куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида 2022 йилда аҳолини рўйхатга олишни ўтказиши Концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги фармони қабул қилинди. Фармонга асосланиб, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида аҳолини рўйхатга олиш ўтказилмаганлиги сабабли, аҳоли сонининг аниқ ҳисоблаб чиқилишини таъминлаш, аниқ белгилаб қўйилган ягона ҳисобга олиш даврида аҳолининг жинси, ёши, оиласий аҳволи, маълумоти, ҳаёт даражаси, яшаш шароити, бандлиги, миллати, фуқаролиги ҳамда бошқа демографик, ижтимоий-иқтисодий хусусиятлари бўйича якка тартибда ҳисобга олиш ва батафсил тавсифлаш масалаларни ечиш кўзда тутилган.[6]

Республикада бандлик масаласи янада мураккаблашганлиги, ишсизлар сони қўпайиши, Covid-19 коронавирус пандемияси сабабли ярим миллион киши Ўзбекистонга қайтганлигидадир. Каантин чекловлари туфайли республикада 400 минг корхона вақтинчалик ўз фаолиятини тухтатганлиги туфайли 150 минг киши ишсиз қолган эди. Ишсизлар сони кескин қўпайди қайтганлар ҳисобидан. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ҳозиргача 2,5 миллион одам (яъни 20% аҳолининг иқтисодий фаол қисми), шу жумладан 2 миллион, Россия Федерацияда қолган.[7]

Ўзбекистон Республикасининг баркарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсадлари ва вазифаларида белгиланган «2030 йилгача ишга жойлашиш, муносиб ишга эга бўлиш ва тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишлари учун меҳнат бозорида талаб катта бўлган кўникмаларга, шу жумладан, касбий-техник кўникмаларга эга ёшлар ва катталар сонини жиддий равишда қўпайтириш» [8] вазифасини бажариш мақсадида республика бўйлаб қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. 2016-2020 йилларда ўзбекистонлик хориждаги меҳнат мигрантларга нисбатан муносабат тубдан ўзгарди. Сўнгги йилларда ушбу жараённи тартибга солиш, унинг бошқариш механизмларни замон талабига мослаштириш каби масалалар амалга оширилаётганлиги сезилмоқда.

Хорижда вақтинча меҳнат фаолиятини амалга ошираётган фуқароларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларни хорижга ишга жалб қилишдан олдин чет тиллари ва турли зарурий касбларни ўрганиш бўйича механизм яратилмоқда.

Ўзбекистон Президентининг 2020 йил 11 августдаги «Қамбағал ва ишсиз фуқароларни тадбиркорликка жалб қилиш, уларнинг меҳнат фаоллигини ошириш ва касб-хунарга ўқитишга қаратилган ҳолда аҳоли бандлигини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги, 15 сентябрдаги «Хавфсиз, тартибли ва қонуний меҳнат миграцияси тизимини жорий қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорлари, шунингдек, давлатимиз раҳбари раислигида 17 август куни хорижда меҳнат қилаётган фуқароларга муносиб шарт-шароитлар яратиш ва улар билан тизимли ишлаш юзасидан видеоселектор йиғилишида берилган топшириқлар бу борадаги ишлар қамровини янада кенгайтирди.

Хусусан, республикада 30та касбга ўргатиш марказлари, 14та мономарказ, маҳаллаларда 136та касбга ўргатиш ўқув марказлари фаолияти йўлга қўйилмоқда. [9] Мазкур марказларда фуқаролар мамлакатимиз ва хориж меҳнат бозорида энг зарур бўлган касблар бўйича ўқитилади.

Бундан ташқари, Россиянинг йирик шаҳарларида ўзбекистонлик меҳнат мигрантларини рус тили ва касбларга бепул ўқитиш бошланди.

Тошкент шаҳридаги «Ишга марҳамат» мономарказида ёш болалар учун энага ва тарбиячи ёрдамчиси мутахассислари тайёрланмоқда. Курс давомида тингловчилар боғча ёшидаги болалар психологияси, уларни парваришилаш ва индивидуал ёндашиш усулларини ўрганади. Курс якунида уларга Давлат намунасидаги сертификат берилади. Вилоятларда ташкил этиладиган мономарказларда ҳам ҳудди шу каби мутахассисликлар бўйича хотин-қизлар ўқитилади.

Бугунги кунда ташқи меҳнат миграцияси соҳасида Россия, Туркия, Қозоғистон каби давлатлар билан келишув шартномалар мавжуд ва ушбу хужжатлар доирасида ҳамкорлик қилиб келинмоқда.

Шунингдек, хорижда вақтинча меҳнат фаолиятини амалга ошираётган фуқароларимизнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш тизими йўлга қўйилган бўлиб, бунинг учун меҳнат масалалари бўйича атташе лавозимлари жорий қилинган. Россиянинг Москва, Санкт-Петербург, Самара, Уфа, Новосибирск, Екатерингбург шаҳарларида ва Жанубий Кореянинг Кванджу шаҳрида Ташқи меҳнат миграцияси агентлиги ваколатхоналари очилган. Яқин вақтларда Япония, Қозоғистон, БАА ва Туркияда ҳам ваколатхоналар очиш режалаштирилган.

Агар рақамларга мурожаат қилинса, жорий йилнинг ўтган даврида хорижда юрган 50 минг нафарга яқин фуқароларга турли кўринишда ҳуқуқий, моддий ва ижтимоий ёрдамлар кўрсатилган.

Албатта, соҳада ечимини қутаётган муаммолар талайгина, шу билан бирга мавжуд муаммоларни ижобий ҳал қилишга қаратилган амалий ишлар ҳам олиб борилмоқда. Хорижга ишлаш учун кетишдан олдин турли касб ва чет тилларини ўрганиш истагидаги фуқаролар туманлардаги бандликка қўмаклашиш марказлари ҳамда Ташқи меҳнат миграцияси агентлигининг вилоятлар филиалларида тайёргарлик ишларини амалга оширишлари мумкин.

Меҳнат миграцияси ошган шароитда республикадан четга бориб ишловчиларнинг иш ҳаққи ва пул ўтказмалари ҳажми кўпаймоқда ва уларнинг инвестицион имкониятларидан ривожланиш мақсадларида самарали фойдаланиш

муҳим вазифа бўлиб қолмода. Бу эса, ўз навбатида, миллий ва маҳаллий меҳнат бозорига ижобий таъсир қиласди.

Миграция жараёнларининг бирмунча салбий оқибатлари ҳам бор. Шу жараёнлар натижасида меҳнат салоҳиятининг бир қисмидан маҳрум бўлиш билан бирга республика меҳнат ресурсларининг сифат таркиби ёмонлашмоқда. Ўзбекистон ҳар йили олий ва ўрта махсус маълумотли мутахассисларнинг бир қисмини йўқотмоқда, улар миграция жараёнида ўз қасб-малака қўнимкамларидан маҳрум бўлмоқдалар. Меҳнат миграциялари ҳисобига Ўзбекистоннинг меҳнат бозоридан энг ҳаракатчан, қобилиятли ишловчилар четга чиқиб кетаётир. Меҳнат миграциясининг салбий ижтимоий демографик оқибатлари ҳам жуда сезиларлидир – муҳожирлар соғлиғи ёмонлашади, оиласвий муносабатлари чигаллашади, болалар тарбиясига эътибор сусаяди, баъзан оиласлар бузилиб ҳам кетади, бу эса келгусида мамлакатдаги демографик вазият мушкуллашувига олиб келиши мумкин.

1. Жадвал Кўчиб кетганлар тўғрисида маълумот [10]

Вилоятн инг	Ўзбекистон Республикаси бўйича кўчиб кетганлар сони	Йиллар	Ўзбекистон Республикаси	Қоракалпоғистон Республикаси	Вилоятлар											
					Андижон	Бухоро	Жиззах	Қашқадарё	Навоий	Наманган	Самарқанд	Сурхондарё	Сирдарё	Тошкент	Фарғона	Хоразм
20 10	183 858	269 71	62 96	69 29	111 74	108 94	137 19	50 99	15 371	12 74	875 2	275 8	140 47	83 52	15 15	991
20 11	184 149	298 48	57 83	71 93	957 4	103 33	170 94	43 50	16 900	12 77	697 0	238 6	130 26	77 62	18 81	659
20 12	210 653	230 99	77 52	88 85	100 16	136 04	188 59	51 44	13 741	13 52	817 8	344 79	141 46	95 11	29 718	
20 13	189 650	205 28	74 89	75 79	926 1	106 86	148 04	50 65	15 191	12 32	761 6	271 1	134 13	76 87	30 55	855
20 14	183 916	191 30	73 62	86 25	913 4	112 60	168 46	51 30	14 638	12 05	749 5	280 9	141 29	71 46	22 47	915
20 15	168 579	161 81	79 47	80 69	891 2	114 89	132 35	51 92	14 266	13 02	731 7	251 4	136 89	69 73	17 75	110
20 10	817 47	123 32	43 05	24 80	455 4	520 3	639 5	29 10	73 96	92 44	654 2	871 3	953 8	51 35	0	
20 11	890 15	121 14	37 76	29 62	522 1	666 5	646 3	27 36	11 014	99 09	346 5	900 1	101 70	55 19	0	

	20 12	763 03	100 54	42 66	24 48	446 2	639 1	668 1	23 82	50 05	82 94	337 1	894 9	925 9	47 41	0
	20 13	868 43	118 18	49 88	29 49	493 7	712 9	713 2	29 76	77 08	93 80	400 9	912 3	977 7	49 17	0
	20 14	907 50	115 45	48 27	42 68	480 8	760 6	840 2	33 57	71 38	93 14	404 1	103 20	103 66	47 58	0
	20 15	916 52	976 8	54 35	42 05	508 5	826 1	767 4	34 47	71 18	10 45	404 4	108 09	102 02	51 48	0
Бошқа вилоятлар кўчиб кетгандар сони	20 10	576 91	172 1	16 24	40 27	422 8	542 1	346 0	18 72	69 36	33 34	373 1	631 8	357 8	24 09	90 32
	20 11	443 18	100 4	18 37	32 12	273 0	343 6	228 3	13 62	52 39	27 39	214 9	351 5	197 7	14 52	11 383
	20 12	889 03	242 6	33 24	56 47	435 6	696 5	283 5	24 89	80 60	51 10	352 9	154 89	386 2	39 86	20 825
	20 13	642 18	116 9	23 15	37 83	356 8	338 0	221 3	17 86	60 09	28 26	259 5	937 9	263 3	21 14	20 448
	20 14	509 38	123 1	23 23	36 41	373 3	343 4	299 8	15 48	61 10	25 77	243 7	806 4	253 1	17 84	85 27
	20 15	451 62	127 0	23 16	34 61	338 6	296 9	272 9	15 73	60 90	24 09	249 3	676 9	243 4	13 79	58 84
	20 10	444 20	129 18	36 7	42 2	239 2	270 4	386 7	31 39	10 4	16 5	148 5	125 16	936 1	77 59	69
Хорижга кўчиб кетгандар сони	20 11	508 16	167 30	17 0	10 19	162 3	232 8	834 2	25 7	64 2	12 2	136 2	113 10	915 0	81 76	72
	20 12	454 47	106 19	16 2	79 0	119 8	248 3	934 3	27 6	67 4	12 1	127 41	100 5	102 4	78 93	88
	20 13	385 89	754 1	18 6	84 7	756 7	177 9	545 3	30 74	14 0	12 7	100 1	861 7	107 7	62 4	10 407
	20 14	422 28	635 4	21 2	71 6	593 5	220 6	544 5	22 90	13 4	16 1	102 5	964 5	124 9	60 5	14 388
	20 15	317 65	514 3	19 6	40 3	441 2	259 2	283 2	17 58	10 2	16 2	777 7	761 1	103 7	44 8	11 226
	20 16	444 16	129 30	36 0	42 19	239 8	270 3	386 3	31 6	10 4	16 1	148 41	125 5	936 5	77 4	69
	20 17	508 47	167 19	17 2	10 0	162 8	232 3	834 3	25 6	64 4	12 1	136 1	113 4	915 1	81 4	72
	20 18	454 89	106 1	16 6	79 7	119 7	248 9	934 3	27 7	67 2	12 2	127 2	100 2	102 2	78 2	88

Жадвалда кўрсатилган маъулмотлар, Тошкент шаҳри ва вилоятлар кесимида ички ва ташқи миграцияси пандемиягача бўлган даврда ниҳоятда кучли эканлигидан далолат беради. 2022 йилда ўтказиладиган аҳоли рўйхатга олиш кампанияси республика демографик ҳолати ҳақида маълумотлар ишлаб чиқади.

ТАКЛИФ ВА ТАВСИЯЛАР.

Ўзбекистон Республикаси жаҳон ҳамжамиятининг ажralmas қисми сифатида меҳнат миграция жараёнларида фаол иштирок этиши давом бўлиши билан бир қаторда, унинг цивилизациявий йўли билан амалга оширилишининг тегишли бошқарув органларининг масъулиятини оширилиши мақсадга мувофиқ.

Муаммолардан яна бири – Ўзбекистон хотин-қизларининг ташқи миграция жараёнларида иштироки масаласи ҳисобланади. Албатта, Ўзбекистон Республикаси

Конституциясида хотин-қизларининг эркаклар билан тенглиги белгилаб қўйилган. Фикримизча, ўзбек менталитетидан келиб чиқсан ҳолда миграциядаги феминизацияга ўзгача ёндашувни талаб этади. Бу масалани тегишли давлат ва нодавлат ташкилотлари томонидан батафсил ўрганилиши ва ўз позицияси ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқ.

Хотин-қизларни меҳнат миграциясида иштироки масаласини чуқур ўрганиш, тегишли мутахассис олимлар томонидан тадқиқотлар олиб бориши, «феминологияни» ривожлантириш, республика миқёсида, ҳудудлар кесимида бугунги кундаги ҳолатни назарий ҳамда амалий жиҳатларни ўрганиб, тавсиялар ишлаб чиқиш долзарб масалалар сирасига киради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ота-Мирзаев О., Гентшке В., Муртазаева Р. Узбекистан многонациональный: историко-демографический аспект. Второе издание. – Ташкент: Янги аср авлоди, 2011. – 252 с.; Ота-Мирзаев О., Гентшке В., Муртазаева Р., Салиев А. Историко-демографические очерки урбанизации Узбекистана. – Ташкент: Университет, 2002. – 125 с.; Ота-Мирзаев О., Гентшке В., Муртазаева Р. К вопросу о демографических процессах в многонациональном Узбекистане // Вестник КазГНУ истор.сер., 1998. - №7; Гентшке В. Миграции и этническое лицо Узбекистана (конец XIX-XX вв.) // Центральная Азия. Традиции и современность. - М., 2011; Муртазаева Р. Миграционные процессы в Узбекистане в конце XX – начале XXI веков: исторические события и новые тенденции.– Германия: Lambert, 2015. – 250 с. и другие.
2. Тўхтабоева Д.Э. Фарғона водийсидаги урбанизация жараёнлари. – Тошкент: Turon-Iqbol, 2018. – 184 б.; Холмўминов Х. Ўзбекистон жанубий вилоятларида тарихий-демографик жараёнлар (советлар хукмронлиги даврида миграция масалалари). Монография. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2011. – 136 б.; Ходжимуродова М. Фарғона водийсининг демографик тарихи (1991-2006 йй.). – Тошкент, 2011. Тарих фанлари номзоди...автореф. ва бошқалар.
3. Ўзбекистонда этнодемографик жараёнлар. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. I-қисм. – 286 б; II-қисм – 208 б. – Тошкент, 2005; Ўзбекистонда урбанизация жараёнлари: тарих ва ҳозирги замон. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. – Тошкент, 30-31 март 2007 йил (I-қисм). – 316 б.; (II-қисм) – 226 б.
4. Муртазаева Р. Миграционные процессы в Узбекистане в конце XX – начале XXI веков: исторические события и новые тенденции.– Германия: Lambert, 2015. – С.5.
5. Стало известно сколько граждан Узбекистана проживает в Евросоюзе. // Podrobno.uz 12 апреля 2018 года.
6. Ўзбекистон Республикаси 2022 йилда аҳолини рўйхатга олишни ўтказиш Концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. / Lex.uz. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. ПФ-5655-сон 05.02.2019.
7. Сколько трудовых мигрантов вернулось в Узбекистан из-за пандемии // uz.sputniknews.ru
8. Ўзбекистон Республикасининг барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсадлари ва вазифлари, 10-бет.
9. Оқсоч аёллар мавзуси: Меҳнат вазирлиги муносабат билдириди <https://kun.uz/40494087>
10. Тошкент шаҳар ИИББ маъулмотлари асосида тузилган.